

ŠERIJATSKOPRAVNI STATUS PUTOVANJA MUSLIMANKE BEZ MAHREMA S POSEBNIM OSVRTOM NA HADŽ

Hakija KANURIĆ

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću

hakija.kanuric@ipf.unbi.ba

SAŽETAK: Autentična predanja od Allahovog Poslanika, a.s., potvrđuju propis da muslimanku na putovanju treba pratiti *mahrem* – osoba s kojom joj je trajno zabranjeno stupiti u brak – ili njen muž. Ovaj rad ima za cilj da, primjenom komparativne i analitičke metode, prikaže i kritički obradi stavove klasičnih islamskih pravnika četiri priznata mezheba o putovanju muslimanke bez mahrema, s posebnim osvrtom na putovanje radi obavljanja hadža. U tekstu se jasno ukazuje na pitanja u vezi s kojima postoji jednoglasno mišljenje učenjaka, ali i na ona u vezi s kojima su zabilježena različita tumačenja i pristupi. Posebna pažnja posvećena je savremenim okolnostima u kojima se ovo pitanje javlja, s obzirom na to da su moderni oblici prijevoza značajno unaprijedili sigurnost, brzinu i komfor putovanja u odnosu na historijski kontekst u kojem su klasični propisi formulirani. U radu se stoga donosi pregled mišljenja savremenih islamskih učenjaka o ovom pitanju i analiziraju njihovi argumenti u svjetlu savremenih uvjeta. Na temelju provedene analize, u radu se daju zaključci i formuliraju preporuke koje mogu poslužiti kao smjernice za tumačenje i praktičnu primjenu ovog pitanja u kontekstu savremenog života muslimana.

Ključne riječi: islamsko pravo, putovanje muslimanke, mahrem, hadž, savremeni kontekst, fikih, šerijat

Uvod

Hadž, kao jedan od pet temeljnih stubova islama, predstavlja ibadet koji je obavezan svakom muslimanu i muslimanki kada ispune određene uvjete, prvenstveno fizičku i materijalnu sposobnost te sigurnost putovanja ka svetim mjestima. Obaveza hadža jednako se odnosi i na muškarce i na žene, s tim da je za žene, prema većini klasičnih fikhskih stavova, uvjetovana pratnja muža ili *mahrema* tokom putovanja.

Mahrem je osoba s kojom je ženi trajno zabranjeno stupiti u brak, bilo zbog krvnog srodstva, srodstva po mlijevu ili srodstva po tazbinstvu. Da bi neko mogao biti mahrem, prema većini učenjaka, mora biti punoljetan i razuman, iako postoji i stav koji dozvoljava da mahrem može biti dječak nadomak punoljetstva, ukoliko je sposoban obavljati ulogu zaštitnika. Muž se u pogledu pratnje žene na putovanju tretira ravnopravno s mahremom (*El-Mevsuatul-fikhijetul-kurvejtijja*, 2005).

Povod za propisivanje obavezne pratnje mahrema jest potreba da se ženi pruži zaštita tokom putovanja i da joj se omogući pomoć i sigurnost budući da putovanje podrazumijeva izlazak iz uobičajene zone komfora i izlaganje različitim rizicima.

Razvojem savremenih sredstava prijevoza, putovanja su znatno olakšana, a udaljene destinacije postale su dostupne u vrlo kratkom vremenu. Tako se zračnim saobraćajem danas prelaze razdaljine koje su u periodu

objave i života Allahovog Poslanika, a.s., zahtijevale višemjesečna putovanja. Uz to, putnici uživaju visok stepen sigurnosti, a osnovne životne potrebe poput: hrane, pića, vode i zdravstvene zaštite lahko su dostupne. U vremenu objave, međutim, putovanja su bila fizički zahtjevnija, spora i često izložena raznim opasnostima, što je zahtijevalo prisustvo muške pratnje.

U tom kontekstu zabilježeni su brojni hadisi u kojima se muslimanki zabranjuje putovanje bez mahrema, a koji su predmet različitih pravnih tumačenja. Ovaj rad ima za cilj, korištenjem komparativne metode, predstaviti stavove klasičnih islamskih učenjaka o putovanju muslimanke bez mahrema, s posebnim osvrtom na njen odlazak na hadž. Analizirat će se mišljenja islamskih pravnika, njihovi argumenti i metodološki pristupi, a zatim će uslijediti razmatranje tog pitanja u savremenim okolnostima i kontekstu današnjeg vremena.

Iako postoje brojna djela na bosanskom jeziku koja obrađuju propise hadža i umre,¹ uključujući i putovanje muslimanke bez mahrema, ne raspoložemo akademskim istraživanjem koje se sistematski bavi isključivo ovim pitanjem iz perspektive komparativnog islamskog prava.

U ovom istraživanju primijenjena je metoda tekstualne analize klasične i savremene pravne literature, njenog sistematičnog predstavljanja i povezivanja s ključnim aspektima istraživanja. U radu su interpretirani pravni argumenti i izvedeni zaključci utemeljeni na analiziranim izvorima.

Putovanje muslimanke bez mahrema na hadž

Šerijatskopравни status putovanja muslimanke bez mahrema varira u zavisnosti od okolnosti i konkretnog konteksta. U pojedinim situacijama islamski pravnici postigli su konsenzus, dok u drugim postoje različita pravna mišljenja. Saglasnost učenjaka prisutna je u sljedećim slučajevima:

Prvo: Islamski pravnici jednoglasno smatraju da je ženi dozvoljeno da putuje bez mahrema u slučaju nužde, poput bjekstva iz zarobljeništva ili sličnih prijetnji po život i slobodu.

Drugo: Jednoglasno je mišljenje učenjaka da ženi nije dozvoljeno putovanje bez mahrema ako postoji opravdana bojazan za njenu sigurnost, kad putovanje može predstavljati opasnost za njen život ili čast. U tom smislu, Ibn Tejmije (1988:175) navodi: "Muslimani su saglasni da ženi nije dozvoljeno da putuje, osim ako je pri tome sigurna i zaštićena od svakog zla. Učenjaci su precizirali šta smatraju sigurnošću i zaštitom žene, poput putovanja u društvu pouzdanih žena ili pouzdanih muškaraca..."

Treće: Ukoliko žena ispunjava sve uvjete za obavljanje hadža i ima muža ili mahrema koji je može pratiti, tada je, prema konsenzusu islamskih učenjaka, dužna izvršiti ovu obavezu.

Sporno pitanje: Kakav je propis u slučaju žene koja ispunjava sve uvjete za obavljanje hadža, ali nema muža niti mahrema koji bi je pratio, dok s druge strane postoji mogućnost sigurnog putovanja?

Nakon što su identificirane situacije u kojima postoji saglasnost islamskih pravnika, pažnja se usmjerava na sporno pitanje: Kakav je propis u slučaju žene koja ispunjava sve uvjete za obavljanje hadža, ali nema muža niti mahrema koji bi je pratio, dok s druge strane postoji mogućnost sigurnog putovanja?

Islamski učenjaci dali su različite odgovore na ovo pitanje, a u nastavku su predstavljena relevantna mišljenja i njima pripadajuća argumentacija.

Prvo mišljenje

Žena koja nema mahrema nije dužna obaviti hadž, a ženi je zabranjeno putovati bez muža ili mahrema, bilo to putovanje radi hadža ili nečeg drugog, bez obzira na to da li se radi o obaveznom hadžu ili nafili. Ovo mišljenje zastupaju

učenjaci hanefijskog i hanbelijskog mezheba, te imami En-Nehai, Hasan el-Basri, Et-Tavus, Eš-Ša'bi, Es-Sevri i drugi (Ibn Humam, 2003; Ibn Kuldama, 1968; Eš-Šel'an, 2010).

Najistaknutiji dokaz ovog mišljenja jeste predanje Ibn Abasa, r.a., u kojem se navodi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Neka se muškarac nikako ne osamljuje sa ženom osim u prisustvu mahrema! Neka žena ne putuje osim u pratnji mahrema!" Čuvši te riječi, jedan od prisutnih upita: "Allahov Poslaniče, moja je supruga krenula na hadž, a ja sam se prijavio za učešće u toj i toj bici!" Na to Poslanik, a.s., reče: "Vrati se i obavi hadž zajedno sa svojom suprugom" (Buhari, 2000:3006 br.; Muslim, 1341 br.).

Ovim hadisom Allahov Poslanik, a.s., naređuje čovjeku da ostavi džihad, nakon što mu je postao obavezan, kako bi se pridružio svojoj supruzi na putovanju radi hadža, a ono što je obavezno ne ostavlja se osim zbog veće obaveze. Uz to, Allahov Poslanik, a.s., ne pita da li ona putuje u skupini pouzdanih pratilaca ili ne, što znači da je prisustvo mahrema ili muža tada bilo neophodno.

Ovakvom tumačenju hadisa oporirano je primjedbom da izrazita većina učenjaka (džumhur) smatra da mahremu ili mužu nije stroga obaveza (vadžib) krenuti na put kako bi žena obavila hadž u njegovoj pratnji, što znači da je ovdje Poslanik, a.s., ukazao na ono što je bolje, a ne na ono što je obavezno.

Drugi dokaz prvog mišljenja jesu brojna predanja u kojima se ženi zabranjuje da putuje bez mahrema u općem smislu, poput predanja Ebu Hurejre, r.a., u kojem se navodi da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Ženi koja vjeruje u Allaha i Sudnji dan nije dozvoljeno da putuje na udaljenost od jednog dana i noći osim u pratnji svog mahrema" (Buhari, 2000:1088 br.). Hadis je eksplicitan dokaz da je ženi zabranjeno putovati bez mahrema.

Drugo mišljenje

Mahrem nije uvjet da bi muslimanki hadž bio obavezan. Ukoliko

¹ Naprimjer: Tuhmaz, 2002; Hasani, 2021.

muslimanka nema muža ili mahrema koji bi s njom putovao, a u mogućnosti je da putuje u društvu pouzdanih pratilaca, dužna je obaviti hadž. Ovo mišljenje zastupaju učenjaci malikijskog i šafijskog mezheba, a prenosi se od Aise, Ibn Omera i Abdullaha ibn Zubejra, r.a., te od Ataa b. Ebu Rebaha, Ibn Sirina, Ez-Zuhrija i drugih (Ed-Derdir, 1934; En-Nevevi, 2005; Ibn Kudama, 1968; Eš-Šel'an, 2010).

Učenjaci koji zastupaju ovo mišljenje različito tumače pouzdanu pratnju koja je uvjet dozvole putovanja bez mahrema, a skupinu pouzdanih žena i muškaraca jednoglasno smatraju zadovoljavajućom (Ed-Derdir, 1934; Ibn Muflih, 2003).

Prvi dokaz ovog mišljenja jeste ajet: *Hodočastiti Hram dužan je, Allah radi, svaki onaj koji je u mogućnosti...* (Alu Imran, 97). Ajet svojim općim značenjem obuhvata muškarce i žene, te ako žena ispunjava uvjete hadža i u mogućnosti je putovati s pouzdanim društvom, to je i dužna, jer u takvom je društvu sigurna i zaštićena kao i u prisustvu mahrema.

Ovom dokazu oponira činjenica da je ajet uopćen, dok su hadisi u kojima se propisuje pratnja mahrema specifični u ovom pitanju i eksplicitnog su značenja.

Drugi dokaz jeste hadis Adija ibn Hatima, r.a., u kojem navodi da mu je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "Ako poživiš dovoljno dugo, vidjet ćeš kako žena putuje sama iz Hire (u Iraku) sve dok ne obavi tavaf oko Kabe, ne bojeći se nikoga osim Allaha" (Buhari, 2000:3595 br.). U ovom hadisu putovanje žene spomenuto je u pozitivnom kontekstu, a da je njeno putovanje bez mahrema uz ispunjenje uvjeta sigurnosti puta zabranjeno, to bi Poslanik pojasnio, jer nije dozvoljeno šutjeti u trenutku kada je neophodno objasniti vjerski propis.

Na ovaj dokaz odgovoreno je time da je hadis izrečen u kontekstu nagovještaja stvarnosti koja će se desiti u budućnosti, a ne u kontekstu podučavanja vjerskim propisima, dok su hadisi koji uvjetuju mahrema izrečeni upravo u kontekstu govora o propisima.

Treći dokaz jeste predanje u kojem se navodi da je Omer, r.a., na posljednjem hadžu koji je obavio dozvolio ženama Poslanika, a.s., da putuju na hadž u pratnji Osmana i Abdurrahmana, r.a. (Buhari, 2000:1860 br.). Postupak Omera i saglasnost ostalih ashaba dokaz je da je ženama dozvoljeno putovati bez mahrema u društvu pouzdanih žena.

Treće mišljenje

Ženi je dozvoljeno putovanje radi obaveznog hadža ukoliko je sigurna na tom putu, a postojanje mahrema ili skupine pouzdanih žena nije uvjet. Ovo mišljenje zastupa zahirijski mezheb, a odabrao ga je i Ibn Tejmijje, podržavajući ovo mišljenje kada se radi o svakom putovanju radi obrednog čina i Allahu dragog djela (Ibn Hazm, 2016; Ibn Muflih, 2003; Džadullah, 2013).

Dokazi koji se navode u okviru ovog mišljenja identični su dokazima drugog mišljenja, s tim što su učenjaci koji zastupaju drugo mišljenje uvjetovali postojanje pouzdane pratnje kojom se ostvaruje potrebna sigurnost žene na putovanju, dok ovi koji zastupaju treće mišljenje propis vežu izravno za sigurnost putovanja bez obzira na način na koji se ono ostvaruje.

Rasprava

En-Nevevi (1972) i Ibn Hadžer (1960) prenose konsenzus učenjaka u pogledu toga da ženi nije dozvoljeno putovati bez mahrema osim u stanju prijeke potrebe, poput putovanja radi hidžre, odnosno iseljenja iz ratne teritorije u sigurnu zemlju, a razilaženje postoji samo kada se radi o putovanju radi hadža i umre.

Spomenuti konsenzus učenjaka odnosi se na stanje kada putovanje za ženu predstavlja opasnost za njen život ili čast, međutim, kada se radi o putovanju u kojem nema takve opasnosti, učenjaci imaju različite stavove (En-Nevevi, 1972; Ibn Tejmijje, 1988).

Poznati učenjak malikijskog mezheba El-Badži (1913:83), pojašnjavajući propis mahrema ili pouzdane skupine prilikom putovanja žene, kaže:

"Vjerovatno se ovo što su kazali neki naši učenjaci odnosi na pojedinačno putovanje ili putovanje u malom broju, dok su ogromne karavane i sigurni javni, prometni, putevi, po meni, poput naseljenog mjesta u kojem su tržnice i pijace, a u kojima je žena sigurna bez mahrema ili društva druge žene. Ovo je mišljenje preneseno od El-Evzajja."

Štaviše, u poznatom djelu malikijskog mezheba *Mevahib el-dželili* poriče se postojanje razilaženja u pogledu dozvoljenosti putovanja bez mahrema u sklopu ogromnih karavana ili ogromne nepobjedive vojske, svejedno da li se radilo o obaveznom, pohvalnom ili dozvoljenom putovanju, jer, prema ovom mišljenju, nema razlike između takvog putovanja i boravka u naseljenom mjestu (El-Hattab, 2002).

Putovanje muslimanke na hadž savremenim prijevoznim sredstvima

Da li su savremena prijevozna sredstva, koja prevoze veliki broj putnika, kao što su avioni, brodovi, vozovi i sl., poput ogromnih karavana u kojima je ženi dozvoljeno putovati bez mahrema, kao što su to istakli spomenuti učenjaci malikijskog mezheba? Savremeni učenjaci imaju dva različita mišljenja.

Prvo mišljenje

Muslimanki nije dozvoljeno da putuje avionom i drugim prijevoznim sredstvima radi obavljanja hadža, ili nekog drugog cilja, osim u pratnji muža ili mahrema. Ovo mišljenje zastupaju Ibn Baz (2001), Ibn Usejmin (2003), Salih el-Fevzan (2006), El-Munedžid i drugi.

Kao dokaz za ovo mišljenje navode se spomenuta predanja u kojima Poslanik, a.s., zabranjuje ženama putovanje bez mahrema. Promjena sredstva i načina putovanja ne utječe na promjenu ovog propisa, jer je zabrana vezana za samo putovanje. Ne može se reći da taj propis važi za stara vremena, a da ne važi za nova, jer su šerijski propisi od Allaha, Koji jednako poznaje prošlost, sadašnjost

i budućnost. Ma koliko sredstva putovanja napredovala, propis mahrema ostaje isti, sve što se običajno tretira putovanjem, poprima taj propis. Muslimanka koja nema mahrema nije dužna obaviti hadž, jer se ne smatra od onih koji su to u mogućnosti.

Zatim, putujući bez mahrema, žena je izložena težnjama pokvarenjaka i fasika koji ne drže do vjere, a to je prisutno u svim vremenima.

Drugo mišljenje

Putovanje žene savremenim prijevoznim sredstvima, poput aviona, broda, voza i sl., bez mahrema dozvoljeno je ukoliko je žena na tom putu sigurna. Ovo mišljenje odabrali su mnogi savremeni učenjaci, od kojih su: Abdullah b. Džibrin, Selman el-Auda, Jusuf el-Karadavi (Eš-Šel'an, 2010), Ferkus Ebu Abdulmuizz (2007), Mustafa ez-Zerka (2010) i drugi. Dokazi na kojima se temelji ovo mišljenje:

Prvo: Putovanje ne spada u kategoriju obredoslovlja, što znači da je osnovni princip u donošenju suda o tom pitanju razmatranje povoda zbog čega je propis prvobitno i donesen, te jesu li se okolnosti zbog kojih je utvrđen propis promijenile i da li je potrebno sam propis dokinuti ili ga izmijeniti. Pratnja mahrema određena je radi zaštite i sigurnosti žene, i ako se taj cilj postigne na drugi način, mahrem nije obavezan.

Drugo: Ono što je preventivno zabranjeno postaje dozvoljeno u stanju potrebe. Putovanje žene bez mahrema vrsta je preventivne zabrane, što znači da je u slučaju potrebe dozvoljeno.

Treće: Putovanje u modernom vremenu nije poput putovanja u ranijim vremenima kada je ženi bila potrebna pomoć pri jahanju i silasku s jahalice i

kada je putovanje bilo obavljeno brojnim opasnostima, zbog dugotrajnosti i teških uvjeta puta, prisustva razbojnika i sl. U ovom vremenu putovanje je uveliko olakšano, a odvija se u velikoj sigurnosti, pod nadzorom službenih lica, u pratnji velikog broja muškaraca i žena, što daje veliku sigurnost svim putnicima.

Zaključak

Na osnovu vjerodostojnih hadisa u kojima Allahov Poslanik, a.s., zabranjuje ženi da putuje bez mahrema, zaključuje se da je osnovno pravilo: žena ne treba putovati sama, već je dužna biti u pratnji mahrema ili muža. Kontekst i uvjeti putovanja u vrijeme kada su ovi hadisi izrečeni ukazuju na to da je svrha prisustva mahrema da ženino putovanje učini sigurnim i da je zaštititi od mogućih opasnosti i neugodnosti. U okolnostima kada je putovanje postalo sigurno i bez mahrema, može se smatrati da je osnovna svrha propisa – sigurnost žene – postignuta i bez fizičke prisutnosti mahrema. Ovakvo razumijevanje ide u prilog mišljenju da je ženi dozvoljeno putovati bez mahrema, pod uvjetom da je sigurnost zajamčena. Zagovornici ovog mišljenja polaze od premise da je uloga mahrema prvenstveno zaštitna. Međutim, ostaje otvorena mogućnost da je Zakonodavac propisao obavezu pratnje mahrema ne samo iz razloga sigurnosti, već i iz drugih, nama nepoznatih šerijatskih intencija. U tom slučaju, oslanjanje isključivo na sigurnost puta može rezultirati zanemaranjem pune svrhe šerijatskog propisa.

S druge strane, žena koja putuje u pratnji mahrema može biti sigurna da je ispunila propis onako kako je to Zakonodavac odredio – bez obzira na to je li svrha propisa zaštita na putu

ili nešto drugo. Važno je podsjetiti da putovanje samo po sebi ne pripada domeni ibadeta, nego se svrstava u kategoriju običajnih (muamelatskih) radnji. Za razliku od ibadeta, kod kojih je mudrost propisa često nedokučiva, kod običajnih radnji smisao propisa je uglavnom jasan i prepoznatljiv. Npr., ne možemo znati zbog čega farz sabah-namaza ima dva rekata, dok farz podne-namaza ima četiri, ali možemo dokučiti zašto je naprimjer kupoprodaja dozvoljena, a kamatno poslovanje zabranjeno.

Analizom hadisa i društvenih okolnosti iz vremena njihove objave jasno se vidi da je tadašnje putovanje bilo rizično, fizički iscrpljujuće i puno neugodnosti. Budući da su se uvjeti značajno promijenili, posebno u pogledu sigurnosti i organizacije, teško je tvrditi da je muslimanki, koja ne može osigurati mahrema, zabranjeno da putuje na hadž i slična putovanja, ako je putovanje organizirano i sigurno.

U kontekstu Bošnjaka i Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini, u današnje vrijeme uvjete za putovanje na hadž propisuje Kraljevina Saudijska Arabija, dok njihovu primjenu provodi Ured za organizaciju hadža i umre pri Rijasetu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Prema trenutno važećim uvjetima, nije propisana obaveza da muslimanka prilikom obavljanja hadža mora imati pratnju muža ili mahrema.

Iz navedenog se može zaključiti da organizacija hadža slijedi stav islamskih učenjaka koji ne smatraju obaveznom pratnju muža ili mahrema za muslimanku prilikom putovanja na hadž, imajući u vidu da se u savremenim okolnostima hadž realizira na organiziran i siguran način, uz visoko nivo logističke podrške i komfora.

Literatura

Buhari, M. I. (2000) *Sahibul-Buhari (El-Džamiul-musned el-muhtesar li 'umuri Resulillahi, a.s., ve sunenih ve ejjamih)*. Bejrut: Daru Tavkin-nedžat.

Džadullah, S. M. (2013) *El-Ibtijaratul-fikhijje li šejbil-islami Ibn Tejmijje leda telamizih* (I tom). Meka: Daru alemil-fevaid.

Ed-Derdir, S. A. (1934) *Eš-Šerbul-kebir me'a Hašijetid-Dusuki 'ala Eš-Šerbil-kebir* (II tom). Bejrut: Ihjaul-kutubil-arebija.

- El-Badži, S. H. (1913) *El-Munteka šer-hul-Muvetta* (III tom). Kairo: Darul-kitabil-islami.
- El-Ensari, Z. M. *Esnal-metalib fi šerhi Revdit-talib* (I tom). Kairo: Darul-kitabil-islami.
- El-Fevzan, S. F. (2006) *El-Munteka min fetava eš-šejh Salih el-Fevzan*. Kairo: Darul-imam Ahmed.
- El-Hattab, M. M. (2002) *Mevahibul-Dželil lišerhi muhtesari Halil* (III tom). Rijad: Daru alemil-kutub.
- El-Mevsuatul-fikhijjetul-kuvejtije* (2005) (XVII tom). Vizaretul-evkafi veš-šuunil-islamijja. Kuvajt: Darus-selasil.
- El-Munedždžid, M. S. *Islamun sualun ve dževab*. Dostupno na: <https://islamqa.info/ar>. (10.4.2025.)
- En-Nevevi, M. J. (1972) *El-Minbadž šerhu Sahib Muslim b. El-Hadždžadž* (IX tom). Bejrut: Daru ihjait-turasil-arabi.
- En-Nevevi, M. J. (2005) *El-Medžmu'u – šerbul-Muhezzeb* (VII tom). Rijadh: Bejtul-efkarid-devlija.
- Eš-Šel'an, A. N. (2010) *En-Nevazilu fil-hadždž*. Rijad: Darut-tevhid.
- Ez-Zerka, M. (2010) *Fetava Mustafa ez-Zerka*. Damask: Darul-kalem.
- Ferkus, M. A. (2007) *Fetava Ebu Abdulmuizz Ferkus*, Dostupno na: <https://ebooks.univeyes.com/116071> (28.6.2025.)
- Ibn Baz, A. A. i drugi (2001) *Fetava El-Ledžnetid-daima* (2001). El-medžmuatul-ula ves-sanija. Rijad: Riasetu idaretil-buhusil-ilmijjeti vel-ifta.
- Ibn Džibrin, A. A. *Fetava Eš-šejh Ibn Džibrin*, El-Mektebetuš-šamila.
- Ibn Hadžer el-Askalani, A. A. (1960) *Fethul-Bari šerhu Sahibul-Buhari* (II tom). Bejrut: Darul-ma'rifa.
- Ibn Hazm, A. A. (2016) *El-Muhalla šerbul-Mudžella* (VII tom). Bejrut: Daru Ibn Hazm.
- Ibn Humam, K. M. (2003) *Fethul-Kadir* (II tom). Damask: Darul-fikril-ilmijja.
- Ibn Kudama, M. A. (1968) *El-Mugni* (III tom). Kairo: Mektebetul-Kahira.
- Ibn Muflih, M. M. (2003) *El-Furu'u* (V tom). Bejrut: Muesesetura-risala.
- Ibn Tejmijja, T. A. (1988) *Šerbul-'umdeti fi bejani menasikil-hadždž vel-'umra*. (I tom). Rijad: Mektebetul-haramejn.
- Ibn Usejmin, M. S. (2003) *Fetava Erkanil-islami*. Rijad: Darus-surejja.
- (1992) *Kur'an s prevodom*. Preveo: Besim Korkut. Medina: Kompleks Hadimul-haramejniš-šerifejni – Melik Fahd.
- (2021) *Kur'an – Prijevod značenja na bosanski jezik utemeljen na Ibn Kesirovom tumačenju*. Preveo Mehanović, M. Tuzla.
- Muslim, H. N. *Sahibu Muslim (El-Musnedus-sahibul-muhtesar bi naklil-adli onil-adli ila Resulillah)*. Bejrut: Daru Ihjait-turasil-'arabi.

الموجز

الحكم الشرعي لسفر المرأة

المسلمة بدون

محرم، مع التركيز على الحج

هاكيا كانوريتش

تؤكد الأحاديث النبوية الصحيحة المروية عن رسول الله صلى الله عليه وسلم حكم مرافقة المحرم للمرأة المسلمة في السفر، والمحرم هو زوجها أو الشخص الذي يحرم عليه الزواج بها حرمة دائماً. يهدف هذا البحث باستخدام طرق المقارنة والتحليل إلى عرض وتحليل آراء فقهاء المذاهب الأربعة حول سفر المرأة المسلمة بدون محرم، مع التركيز على سفرها لأداء الحج. ويُشير المقال بوضوح إلى القضايا التي أجمع عليها العلماء، وكذلك القضايا التي تباينت حولها التفسيرات والمناهج. ويولي الكاتب اهتماماً خاصاً بالظروف المعاصرة التي تُطرح فيها هذه المسألة، نظراً لما أحدثته وسائل النقل الحديثة من تحسينات ملحوظة في السلامة والسرعة وراحة السفر، مقارنة بالسياق التاريخي الذي وُضعت فيه الأحكام التقليدية. لذا، يستعرض المقال آراء العلماء المسلمين المعاصرين حول هذه المسألة، ويُحلل حججهم في ضوء الظروف المعاصرة. وبناءً على هذا التحليل، خلص المقال إلى استنتاجات وتوصيات تُشكل دلائل إرشادية لشرح هذه المسألة وتطبيقها عملياً في سياق الحياة الإسلامية المعاصرة.

الكلمات المفتاحية: الشريعة الإسلامية، سفر المرأة المسلمة، المحرم، الحج، السياق المعاصر، الفقه، الشريعة.

Abstract

THE SHARĪ'AH LEGAL STATUS OF A MUSLIM WOMAN TRAVELING WITHOUT A MAHRAM, WITH SPECIAL REFERENCE TO HAJJ

Hakija Kanurić

Authentic narrations from the Messenger of Allah (peace be upon him) confirm the ruling that a Muslim woman should be accompanied on a journey by her *mahram* – a male relative with whom marriage is permanently forbidden – or by her husband. This paper aims, through the application of comparative and analytical methods, to present and critically examine the positions of classical Islamic jurists from the four recognized Sunni schools of law (*madhabs*) regarding a Muslim woman traveling without a *mahram*, with particular focus on travel for the purpose of performing *Hajj*. The study clearly identifies areas where there is scholarly consensus, as well as issues that have been subject to divergent interpretations and legal reasoning. Special attention is given to modern circumstances in which this question arises, considering that contemporary modes of transportation have significantly improved the safety, speed, and comfort of travel compared to the historical context in which classical rulings were developed. Accordingly, the paper presents an overview of the opinions of contemporary Islamic scholars on this matter and analyzes their arguments in light of current conditions. Based on this analysis, the paper offers conclusions and formulates recommendations intended to serve as guidelines for interpretation and practical application when it comes to this issue in the context of contemporary Muslim life.

Keywords: Islamic law, Muslim woman's travel, *mahram*, *Hajj* (pilgrimage made to the Kaaba, the "House of Allah), contemporary context, *fiqh* (Islamic jurisprudence), *Shari'ah* (God's law)